

VU Research Portal

Ervaringsdeskundige zorg- en dienstverleners

Weerman, A.

2016

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Weerman, A. (2016). *Ervaringsdeskundige zorg- en dienstverleners: Stigma, verslaving & existentiële transformatie*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

INHOUD

Deel I	
Inleiding, probleem- en vraagstelling en onderzoeksoptzet	15
Hoofdstuk 1	
Paradoxe positie van ervaringskennis	17
Samenvatting	17
1.1 Uiteenlopende positie van ervaringskennis	17
1.1.1 Een verslavingsverleden als obstakel en als bron van kennis	18
1.1.2 Ervaringsdeskundigheid ontwikkelt zich tot zelfstandige discipline	22
1.2 Opleidingen en scholing voor ervaringsdeskundigheid	23
1.2.1 Diverse scholingsprogramma's	24
1.2.2 Ervaringsdeskundigheid in hbo-opleidingen Social Work	26
1.3 Ervaringsdeskundigheid en herstelondersteunende zorg	26
1.3.1 Toenemende focus op herstel	27
1.4 Ervaringsdeskundigheid en de 'persoon als instrument'	29
1.4.1 Persoon en beroep zijn verschillende identiteiten binnen de sociale beroepen	30
1.4.2 De beroepsbeoefenaar benoemt persoonlijke ervaringen niet	31
1.5 Overlap tussen competenties ervaringsdeskundigheid en GGZ-agoog	33
1.5.1 Erkennen van herstelervaringen onder studenten	35
1.6 De 'persoon' van de hulpverlener	36
1.6.1 Kritiek op technische interventies	36
1.6.2 Aandacht voor 'de persoon' binnen het empirisch-analytisch paradigma	38
1.6.3 Het fenomenologisch-existentieel perspectief als aanvulling in de verslavingszorg	39
1.6.4 Het fenomenologisch-existentieel perspectief als aanvulling in het onderwijs	41
1.7 Probleem-, vraag- en doelstelling van het onderzoek	42
1.7.1 De boedelscheiding van kennis binnen (opleidingen) Social Work	42
1.7.2 Gebruiken is de norm, verslaving is 'not done'	43
1.7.3 Weinig aandacht voor existentiële vragen in opleiding en werkveld	44
Hoofdstuk 2	
De opzet van het handelingsonderzoek: een organisch groeimodel	47
Samenvatting	47
2.1 Praktijkgericht onderzoek in het hoger beroepsonderwijs	47
2.1.2 Reflectie op de context van de eigen hbo-praktijk en verdere concretisering van de doelstelling van het onderzoek	48

2.2	Onderzoek door 'praten over', 'praten met' en 'praten vanuit'	49
2.2.1	Een eerstpersoonsperspectief is ongebruikelijk voor kennisontwikkeling	50
2.3	Een handelingsonderzoek in de eigen onderwijspraktijk	51
2.3.1	Emancipatorisch en existentieel	53
2.3.2	Responsieve evaluaties, validiteit en betrouwbaarheid	54
2.3.3	Twee stromen: praktijkstroom en kennisstroom	55
2.4	De positie van de onderzoeker	56
2.4.1	Enkele ethische overwegingen over het al dan niet anonimiseren van gegevens	59
2.5	Onderzoeksoptzet: een organisch groeimodel	60
2.5.1	Onderzoeksmethoden, onderzoekspopulatie, afbakening en tijdsplan	61

Deel II

Ervaringskennis gerelateerd aan andere vormen van kennis 65

Hoofdstuk 3

Wetenschapstheoretische reflectie op ervaringskennis 67

	Samenvatting	67
3.1	Normatieve en wetenschapstheoretische vragen bij ervaringskennis	67
3.2	Ervaringskennis is problematisch in het driewereldenmodel van de professionele hulpverlener	69
3.2.1	De plaats van de subjectieve wereld in het sociaal-agogische driewereldenmodel	70
3.2.2	Het gebruiken van kennis vanuit cliëntperspectief is iets anders dan werken vanuit ervaringsdeskundigheid	72
3.2.3	Ervaringsdeskundigheid zet het driewereldenmodel op zijn kop	73
3.3	Ervaringskennis is problematisch vanuit een positivistische wetenschapsopvatting	74
3.3.1	<i>What is it like to be...</i> : kennis over de inhoud van de subjectieve beleving is onmogelijk	76
3.3.2	Wetenschapsbeoefening veronderstelt een subjectief gezichtspunt	78
3.4	Een fenomenologisch-existentieel perspectief op ervaringskennis	80
3.4.1	Ervaringskennis vanuit een fenomenologische benadering	81
3.4.2	Functionalistische uitwerking van ervaringskennis	83
3.4.3	Taalanalytische uitwerking van fenomenologische kennisontwikkeling	84
3.4.4	Sociaal-constructionistische uitwerking van fenomenologische kennisontwikkeling	86
3.4.5	Narratieve uitwerking van ervaringskennis	89
3.4.6	Existentiële uitwerking van de narratieve fenomenologie	91
3.4.7	Ervaringskennis als belichaamde existentiële kennis: opnieuw Merleau-Ponty	93
3.5	Existentieel-narratieve kennisontwikkeling	95

Hoofdstuk 4

Wat is verslaving? Een existentieel-narratieve invalshoek en andere zienswijzen	99
Samenvatting	99
4.1 Verschillende definities van verslaving	99
4.1.1 Verslaving volgens de DSM-5	100
4.1.2 Kritiek op de DSM: stoornissen, of vastlopen in algemeen menselijke problemen?	103
4.1.3 Een valse tegenstelling tussen sociale constructen en <i>natural kinds</i>	104
4.1.4 Het handelingsonderzoek geeft ruimte aan diverse betekenisconstructies	108
4.2 Verschillende verklaringen voor verslaving	110
4.2.1 Verslaving als moreel probleem	114
4.2.2 Het farmacologisch model van verslaving	116
4.2.3 Verslaving als ziekte	116
4.2.4 Verslaving als spiritueel probleem	118
4.2.5 Het psychologische model: verslaving als symptoom	121
4.2.6 Verslaving als cognitief gedragsprobleem	122
4.2.7 Verslaving als probleem in het sociale systeem	123
4.2.8 Verslaving als levensstijl of cultuur: het aanvaardingsmodel	124
4.2.9 Verslaving als hersenziekte	124
4.2.10 Het biopsychosociale model	126
4.2.11 Het biopsychosociale model heeft de persoon eruit gewerkt	130
4.3 Verslaving vanuit een existentieel-narratief perspectief	131
4.3.1 Verslaving als levensprobleem	134
4.3.2 Een verslaving lost existentiële dilemma's op en verheft ze tegelijkertijd	135
4.3.3 Verslaving problematiseert het gevoel van autonomie en identiteit	137
4.3.4 Verslaving gaat gepaard met schaamte	138
4.3.5 De rol van het existentieel-narratief perspectief in het handelingsonderzoek	138

Hoofdstuk 5

Wisselende waardering van ervaringskennis in de verslavingszorg	141
Samenvatting	141
5.1 Relevantie van de literatuurstudie	141
5.2 Terminologie en selectie van de artikelen	142
5.3 Algemene indruk en ordening	143
5.4 Inzet vanwege praktische en financiële redenen	143
5.5 Inzet vanwege levenservaring en sociaal-culturele achtergrond	144
5.6 Inzet vanwege specifieke ervaringskennis	146
5.7 Inzet vanwege graduatie in een therapeutische gemeenschap	148
5.8 Aandacht voor de effectiviteit van ervaringsdeskundigheid	150
5.9 Aandacht voor kenmerkende stijl en werkwijzen	152
5.9.1 Omgaan met regels en procedures	153
5.9.2 Specifieke werkwijzen	153
5.9.3 Voorkeur van cliënten en therapeutische relatie	153

5.10	Aandacht voor motivatie, scholing en positie in de organisatie	154
5.11	Conclusies en discussie literatuurstudie	155

Deel III

Het Handelingsonderzoek: De betekenis van het inbrengen van ervaringskennis voor de opleidingspraktijk	159
---	------------

Hoofdstuk 6

Voedingsbodem, voorbereidingen en positiebepaling	167
--	------------

Samenvatting	167
--------------	-----

6.1	Stand van zaken bij de start	167
6.1.1	Boedelscheiding van kennis leidt tot wij-zij-denken	173
6.1.1.1	Kennis 'over' en kennis 'vanuit'	174
6.1.1.2	Ambivalentie bij studenten over de boedelscheiding	175
6.2	Boedelscheiding van kennis ter discussie gesteld met cliëntenraden	175
6.2.1	Ordering van reacties van cliënten	176
6.3	Enkele ex-verslaafde hulpverleners over de plaats van ervaringskennis	178
6.4	Verkennen van draagvlak op intern en extern organisatieniveau	182
6.5	Inventarisatie van potentieel en betekenis van ervaringen in de opleiding	184
6.5.1	Methode van onderzoek	184
6.5.2	Kwalitatief vervolgonderzoek	185
6.5.3	Resultaten kwantitatieve inventarisatie	186
6.5.4	Resultaten kwalitatieve inventarisatie	188
6.5.5	Bespreking en betekenis van de resultaten voor het handelingsonderzoek	191
6.5.6	Het inbrengen van ervaringskennis: zowel integraal als specifiek	192
6.6	Het proces van externe positiebepaling	193
6.6.1	Uitdragen integratieve standpunt op landelijk SPH-congres en SPH-tijdschrift	193
6.6.2	Positionering in Maandblad Geestelijke Volksgezondheid ten opzichte van Phrenos	196
6.7	Conclusies en reflectie: arena's van samenwerking of een jazz-ensemble?	198

Hoofdstuk 7

Wat betekent het inbrengen van ervaringskennis voor de onderwijspraktijk?	199
--	------------

Samenvatting	199
--------------	-----

7.1	Het proces van implementatie van ervaringskennis in vogelvlucht	199
7.2	De totstandkoming van de leerlijn Ervaringsdeskundigheid	201
7.2.1	De werkgroep Ervaringsdeskundigheid formuleert een advies	202
7.2.2	De curriculumcommissie verwelkomt en vreest ervaringskennis	203
7.2.3	Onderzoek naar draagvlak in het SPH-team: men realiseert zich de cultuurverandering	203
7.2.4	Bespreken van gevolgen voor supervisie van het erkennen van ervaringskennis	205
7.2.5	De leerlijn ervaringsdeskundigheid	207

7.3	Bevindingen in de modules Reflectie & Ervaringskennis	207
7.3.1	Enkele ervaringen van studenten uit de modules Reflectie & Ervaringskennis	208
7.3.2	Enkele gegevens uit studentevaluaties	211
7.3.3	Bevindingen van docenten	212
7.3.3.1	Parallelproces bij docenten	213
7.4	Bevindingen in de keuzemodule Ervaringsdeskundigheid	215
7.4.1	Eigen verhaal, reflectie en expressie van <i>embodied</i> kennis	216
7.4.2	Het eigen verhaal relateren aan wetenschappelijke en professionele kennis	217
7.4.3	De keuzemodule bereidt voor op een stage	218
7.5	Supervisie, stage en afstuderen als social worker met ervaringsdeskundigheid	219
7.5.1	Wanneer is zelfonthulling helpend?	219
7.5.2	Invloed van de modules Reflectie & Ervaringskennis op de stage	220
7.5.3	Ervaringskennis krijgt een plaats in de breedte van de opleiding	220
7.5.4	Afstuderen als social worker met ervaringsdeskundigheid	222
7.6	Implementatie in de deeltijd-duale opleiding SPH	223
7.6.1	Verplichte module in de propedeuse van de deeltijdopleiding	223
7.7	Het betrekken van het werkveld, zelfhulp- en cliëntenorganisaties en anderen	225
7.7.1	Lijst met voordelen, valkuilen en aandachtspunten	225
7.8	Meer aandacht voor studenten met verslavingsproblemen	226
7.9	Reflectie op de betekenis van het inbrengen van ervaringskennis voor de opleiding	227
7.9.1	Het inbrengen van ervaringskennis maakt bestaande kennis meer open	227
7.9.2	Didactisch omgaan met schaamtevolle en pijnlijke ervaringen	230
7.9.3	De verschillende waardering voor mensen met en mensen zonder ervaringskennis	232
7.9.4	Het risico op nieuwe uitsluiting en stigmatisering	234
7.10	Waar ging het nu eigenlijk om, en is dat gelukt?	235

Deel IV

De existentiële betekenis van de transformatie van verslaafde tot hulpverlener met ervaringskennis 239

Hoofdstuk 8

De rol van schaamte en trots bij de transformatie van verslaafde tot hulpverlener met ervaringskennis 241

	Samenvatting	241
8.1	Schaamte belemmert de behandeling van verslaving	243
8.1.1	Aandacht voor schaamte in de behandeling voor verslaving	244
8.1.2	De infecterende werking van schaamte op hulpverleners	245
8.2	Een brede verkenning van schaamte	246
8.2.1	Het lichaam als beschamend object	248
8.2.2	Schaamte verzet zich tegen objectiverende kwalificaties	249
8.2.3	Het verschil tussen schuld en schaamte	250
8.2.4	Schaamte vanuit pastoraal en psychologisch oogpunt	251

8.3	Schaamte in de onderwijspilot Ervaringsdeskundigheid	253
8.3.1	Chronische schaamte maakt minder waarachtig	255
8.3.2	Stilstaan bij schaamte creëert ruimte voor zelfreflectie en gedragsverandering	257
8.4	De rol van schaamte en trots in het herstelproces bij verslaving	258
8.4.1	Interviews met ervaringsdeskundigen over existentiële dilemma's	258
8.4.2	Schaamte in egodocumenten	260
8.4.3	Verschillende vormen van schaamte bij herstel van verslaving	261
8.4.3.1	Schaamte over het verlies van autonomie en zelfregie	262
8.4.3.2	Schaamte over het verliezen van je 'zelf'	263
8.4.3.3	Schaamte over lichamelijk verval	264
8.5	Voorbij schaamte en trots: ervaringskennis genereert hoop	265
8.5.1	Balanceren tussen schaamte en trots bij de ontwikkeling van ervaringskennis	267
8.5.2	Ervaringskennis: algemeen menselijk én specifiek en individueel	270

Hoofdstuk 9

	Existentieel boemerangmodel van herstel van verslaving	275
	Samenvatting	275
9.1	Ervaringskennis als existentieel-narratieve kennis	275
9.1.1	Verantwoording van de keuze voor Yalom	276
9.1.2	Verschillende thema's: alledaagse en existentiële angsten	278
9.1.3	De voorwaardelijke rol van het thema schaamte	279
9.2	Het inbrengen van existentiële thema's in de pilotmodule Ervaringsdeskundigheid	280
9.2.1	Het inbrengen van het existentieel perspectief in de onderwijspilot	281
9.2.2	Het belang van existentiële thema's in de praktijk van de verslavingszorg	284
9.2.3	Ervaringskennis is algemeen menselijk én specifiek én individueel	285
9.3	Existentiële boemerangeffecten bij herstel van verslaving	288
9.3.1	Het spanningsveld tussen vrijheid en beperktheid	290
9.3.1.1	Een existentiële keus is geen rationeel wilsbesluit	290
9.3.1.2	Het spanningsveld tussen vrijheid en beperktheid bij de respondenten uit het onderzoek	292
9.3.2	Het spanningsveld tussen verantwoordelijkheid en schuld	294
9.3.2.1	Het spanningsveld tussen verantwoordelijkheid en schuld bij de respondenten uit het onderzoek	295
9.3.3	Het spanningsveld tussen leven en dood	296
9.3.3.1	Het spanningsveld tussen leven en dood bij de respondenten uit het onderzoek	300
9.3.4	Het spanningsveld tussen eenzaamheid en verbondenheid	302
9.3.4.1	Het spanningsveld tussen eenzaamheid en verbondenheid bij de respondenten uit het onderzoek	303
9.3.5	Het spanningsveld tussen zinloosheid en zinvolheid	306
9.3.5.1	Het spanningsveld tussen zinloosheid en zinvolheid bij de respondenten uit het onderzoek	309

9.3.6	Het spanningsveld tussen chaos en orde	311
9.3.6.1	Het spanningsveld tussen chaos en orde bij de respondenten uit het onderzoek	313
9.4	Discussie en conclusies van deel IV	315
Hoofdstuk 10		
Terugblik op proces, resultaten & spanningsvelden		319
10.1	Terug naar de probleemstelling en startsituatie	320
10.2	Wat is de existentiële betekenis van de transformatie van verslaafde tot hulpverlener met ervaringskennis?	322
10.2.1	Een wetenschapstheoretische verantwoording van levenservaring als vorm van kennis	322
10.2.2	Het benutten van het stigma van verslaving voor emancipatorische doeleinden	325
10.2.3	Het versterken van solidariteit met gemarginaliseerde of kwetsbare mensen	327
10.2.4	Het toestaan van ontregeling van de systeemwereld door de leefwereld	328
10.2.5	Een verbinding van de individuele bestaansethiek met de professionele rol	331
10.3	Methodologische reflectie: In hoeverre is het resultaat van het onderzoek duurzaam en overdraagbaar?	333
10.4	Praktische adviezen en vervolgonderzoek	336
10.5	Slot	340
Bijlagen		345
Bijlage 1	Artikelen literatuurstudie over waardering ervaringskennis in verslavingszorg	347
Bijlage 2	Producten van en voor de leerlijn ervaringsdeskundigheid	353
Bijlage 3	De startmodules Reflectie & Ervaringskennis uit de Propedeuse SPH-Windesheim	357
Bijlage 4	Voordelen, nadelen en aandachtspunten bij het gebruiken van ervaringskennis in de verslavingszorg	361
Bijlage 5	Gegevens over de verslaving van studenten in de pilot-module Ervaringsdeskundigheid	363
Bijlage 6	Egodocumenten die zijn gebruikt voor de analyse van existentiële thema's	365

Bijlage 7	Fragment uit het interview met Peter Barendsen over de motiverende rol van existentiële thema's bij herstel van verslaving	367
Bronnen		371
Samenvatting		399
Summary		411
Dankwoord		423